

Η ανθρωπογεωγραφία των αλλοδαπών στις Κυκλάδες

Μία πρώτη προσέγγιση

ΜΑΝΟΛΗΣ Β. ΜΑΡΜΑΡΑΣ

1. ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ του 20ού αιώνα, δύο κατηγορίες μετακίνησης μεγάλων πληθυσμών σημειώθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο. Η πρώτη αφορά τα κύματα μεταναστών που εγκατέλειπαν τις πατρογονικές εστίες προς αναζήτηση εργασίας ή για πολιτικούς λόγους και η δεύτερη τις μικρές ή μεγάλες ομάδες τουριστών που ταξίδευαν κατά τους θερινούς, κυρίως, μήνες για λόγους αναψυχής.

Επιλεκτικά, θα μπορούσε να τονιστεί ότι σε ό,τι αφορά το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι αξιοσημείωτη η εναλλαγή της φοράς του ρεύματος μετακίνησης των πληθυσμών που πραγματοποιήθηκε κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Πράγματι, στη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και 1960 το μεταναστευτικό ρεύμα κατευθυνόταν απ' τις νότιες ευρωπαϊκές χώρες (Ιταλία, Ιβηρική και Βαλκανική Χερσόνησο) προς τις βόρειες, με κυριότερες χώρες υποδοχής εργατικού δυναμικού τη Γερμανία, τη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες. Όμως, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και, κυρίως, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, το παραπάνω ρεύμα γνώρισε αλλαγή φοράς. Κατευθύνθηκε, πλέον, από βορρά προς νότο. Η εξέλιξη αυτή έχει αποδοθεί στην κρίση του πετρελαίου που σημειώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και θεωρείται ότι μείωσε τις ανάγκες σε εργατικό δυναμικό στις βιομηχανικές χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Παράλληλα, η αλλαγή των καθεστώτων στη Νότια Ευρώπη προς το δημοκρατικότερο, σε συνδυασμό με την είσοδο των χωρών αυτών στην ΕΟΚ, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, συνέβαλαν αποφασιστικά στην επάνοδο προσφύγων και μεταναστών αντίστοιχα προς τις πατρίδες τους. Η πιο αξιόλογη μετανάστευση, που σημειώνεται επί των ημερών μας για λόγους εργασίας στο εσωτερικό της Ευρώπης, αφορά τη ζήτηση που υφίσταται σε υψηλά εξειδικευμένο δυναμικό¹.

Αναφορικά με τον τουρισμό, πρέπει να τονιστεί η αλματώδης ανάπτυξη του συγκεκριμένου τομέα στις μεσογειακές χώρες της Ευρώπης μετά το 1960. Το κλίμα, το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον έχουν θεωρηθεί ως οι κυριότεροι πόλοι έλξης μεγάλων πληθυσμικών μαζών για αναψυχή και περιπέτεια απ' τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Το φαινόμενο αυτό αποδόθηκε στην εγκαθίδρυση του περιφημου «Κράτους Προνοίας» στις ανεπτυγμένες χώρες,

που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου στα μικρά και μεσαία κοινωνικά στρώματα. Οπωσδήποτε, υποβοήθησε σημαντικά και η τεράστια ανάπτυξη των χερσαίων και αεροπορικών μεταφορών, αλλά και η συνακόλουθη οργάνωση του τουριστικού κυκλώματος σε εκσυγχρονισμένες βάσεις².

Μια συναφής προς τις δύο παραπάνω μορφές μετακίνησης πληθυσμών, που εμφανίζεται στην εποχή μας στον ευρωπαϊκό χώρο, αλλά ακόμη σε χαμηλή ένταση, αφορά την ημιμόνιμη εγκατάσταση ατόμων σε χώρα άλλη απ' την πατρίδα τους. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί αντιζείμενο διεθνούς ενδιαφέροντος, αποδίδεται με τον αγγλικό όρο *residential tourism*, που εξυπνοεί την παραμονή εκτός τόπου μόνιμης διαμονής για σημαντικό μέρος του έτους και όχι απλά για τον περιορισμένο χρόνο που διαρκούν οι θερινές διακοπές³. Ο τρόπος αυτός μετακίνησης έλκει την καταγωγή του στο θεσμό της «δεύτερης κατοικίας», που είχε αναπτυχθεί προ πολλού σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες⁴. Όμως, τα τελευταία χρόνια η ανάγκη των Βορειοευρωπαίων για δεύτερη κατοικία έχει ξεπεράσει τα εθνικά τους σύνορα και έχει εμφανίσει μια σημαντική ζήτηση στις χώρες της μεσογειακής λεκάνης⁵. Προηγήθηκαν χρονικά εκείνοι που έκλειναν το χρόνο εργασιακής απασχόλησης, δηλαδή οι συνταξιούχοι, οι οποίοι προτιμούσαν τις φθηνότερες χώρες, που διέθεταν ζεστό κλίμα και τουριστική υποδομή. Στη συνέχεια, το φαινόμενο επεκτάθηκε και σε νεότερες ηλικίες, τις παραγωγικά ενεργές, οι οποίοι είτε διότι είχαν την οικονομική και εργασιακή δυνατότητα, ή διότι έβρισκαν κάποια εποχική απασχόληση σε τουριστικούς τόπους του ευρωπαϊκού νότου, εγκαταστάθηκαν εκεί αρχικά ημιμόνιμα. Σε πολλές περιπτώσεις η παραμονή αυτή απέκτησε μόνιμο χαρακτήρα. Έτσι, οι λόγοι αναψυχής συνδυάστηκαν με μια μορφή απασχόλησης. Κατά κάποια έννοια, ο νέος τρόπος μετακίνησης πληθυσμών συγκέντρωσε στην πράξη στοιχεία και των δύο παραδοσιακών μορφών, αυτών δηλαδή, που προηγήθηκαν, της μετανάστευσης και του τουρισμού.

Αντιζείμενο αυτού του κειμένου είναι η παρουσίαση των κυριότερων χαρακτηριστικών στην εγκατάσταση αλλοδαπών στο γεωγραφικό χώρο των Κυκλάδων τα τελευταία χρόνια.

Η εργασία βασίζεται σε στοιχεία έρευνας, που χρηματοδοτήθηκε απ' την Ευρωπαϊκή Ένωση και εκπονήθηκε στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προγράμματος, που ονομάζεται Human Capital and Mobility (Ανθρώπινο Δυναμικό και Κινητικότητα) και αποσκοπεί στη διερεύνηση του παραπάνω φαινομένου συγκριτικά στην Ελλάδα και την Ισπανία. Σε μεθοδολογικούς όρους, η έρευνα στηρίχθηκε στα απογραφικά στοιχεία της ΕΣΥΕ των ετών 1981 και 1991 και σε διακίνηση ερωτηματολογίου που κάλυψε το 20% του συνόλου των αλλοδαπών στις Κυκλάδες. Αναλυτικά ποσοτικά στοιχεία των ερευνητικών ευρημάτων θα δημοσιευτούν σε προσεχές τεύχος της *Επετηρίδας της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, μια και η εργασία αυτή αποτέλεσε αντικείμενο ανακοίνωσης στο Β' Κυκλαδολογικό Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε στη Θήρα από 31 Αυγούστου έως 3 Σεπτεμβρίου 1995.

2. Σύμφωνα με τα απογραφικά στοιχεία που αναφέρονται στους αλλοδαπούς το 1981 και το 1991 στις διάφορες τοπικές μονάδες της Ελλάδας, που έχουν δημιουργηθεί για στατιστικούς σκοπούς απ' την Ευρωπαϊκή Ένωση (Nomenclature des Unités Territoriales pour Statistiques - NUTS), συνάγεται, κατ' αρχήν, ότι ο συνολικός αριθμός αλλοδαπών που καταμετρήθηκαν σ' ολόκληρη τη χώρα σημείωσε μια μικρή μείωση μεταξύ των δύο απογραφών, της τάξης του 3,15% (από 171.424 το 1981 έγιναν το 1991, 166.031), γεγονός, που σημαίνει ότι σε ποσοτικούς όρους το φαινόμενο δεν παρουσίασε ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις στη διάρκεια της δεκαετίας. Αντίστοιχα, σε επίπεδο νομού Κυκλάδων ο συνολικός αριθμός αλλοδαπών σημείωσε μεγαλύτερη μείωση μεταξύ των δύο απογραφών, της τάξης του 35,12% (από 2403 το 1981, καταμετρήθηκαν 1559 το 1991). Χρησιμοποιώντας ως εργαλεία εντοπισμού των μεγαλύτερων σχετικών συγκεντρώσεων αλλοδαπών στα κυκλαδικά νησιά τους δείχνει αλλοδαποί/τετραγωνικό χιλιόμετρο (*γεωγραφική συγκέντρωση*) και αλλοδαποί/συνολικό πληθυσμό (*πληθυσμική συγκέντρωση*), απορρέουν ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα που αφορούν αντίστοιχα τα νησιά εκείνα που παρουσιάζουν τους περισσότερους αλλοδαπούς σε σχέση με την έκτασή τους και εκείνα με τους περισσότερους αλλοδαπούς σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό τους. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1981 τα νησιά με τις μεγαλύτερες γεωγραφικές συγκεντρώσεις αλλοδαπών ήταν κατά σειρά η Μύκονος, η Θήρα, η Σύρος και η Πάρος, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 1991 τις μεγαλύτερες γεωγραφικές συγκεντρώσεις αλλοδαπών παρουσίασαν κατά σειρά η Σύρος, η Μύκονος, η Θήρα, η Πάρος και η Ίος. Αντίστοιχα σε όρους δείκτη πληθυσμικής συγκέντρωσης, το 1981 τα νησιά με τους μεγαλύτερους πληθυσμούς αλλοδαπών σε σχέση με το συνολικό τους πληθυσμό ήταν κατά σειρά η Μύκονος, η Θήρα, η Ίος, η Πάρος, η Αμοργός και η Δονούσα, ενώ το 1991 ήταν κατά σειρά η Αντίπαρος, η Δονούσα, η Ίος, η Μύκονος, η Πάρος, η Αμορ-

γός και τα Κουφονήσια.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι διαπιστώνεται μια σημαντική αλλαγή στις θέσεις που κατέχουν τα σχετικά μεγάλα νησιά, εκτός της Μυκόνου και της Πάρου που εμφανίζουν κάποια σταθερότητα. Εκείνο που κυρίως θα πρέπει, όμως, να υπογραμμιστεί είναι η εμφάνιση στο προσκήνιο της ζήτησης από αλλοδαπούς των μικρών πληθυσμικά νησιών των Κυκλάδων της Αντιπάρου, της Δονούσας, της Ίου, της Αμοργού και των Κουφονησιών. Θα μπορούσε εδώ να σημειωθεί ότι υπάρχει σαφώς μια τάση τα τελευταία χρόνια για εγκατάσταση των αλλοδαπών στα νησιά με τους μικρότερους εγχώριους πληθυσμούς. Το γεγονός αυτό, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει να προβληματίσει για τις πιθανές επιπτώσεις που μπορεί να συνεπάγεται στο μέλλον.

Μια περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου προέκυψε από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν από αλλοδαπούς εγκατεστημένους στα κυκλαδικά νησιά.

Στο ερωτηματολόγιο που στάλθηκε περιέχονταν ερωτήσεις που οργανώθηκαν σε πέντε κατηγορίες. Η πρώτη αφορά την ταυτότητα του συντάξαντα την απάντηση. Διαπιστώθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό έχει ηλικία μεταξύ 46 και 65 χρονών (58%) και το μικρότερο μεταξύ 26 και 45 (37%). Στο επίπεδο μόρφωσης κυριαρχεί η πανεπιστημιακή εκπαίδευση (69%) και ακολουθεί η μέση (26%). Ως προς την προέλευση επικρατεί η βρετανική, γερμανική και ολλανδική καταγωγή. Απ' τα παραπάνω γίνεται σαφές ένα *προφίλ* αλλοδαπού των Κυκλάδων, σύμφωνα με το οποίο αυτός ανήκει στις σχετικά μεγάλες παραγωγικά ενεργές ηλικίες, διαθέτει υψηλό δείκτη εκπαίδευσης και έχει ευρωπαϊκή προέλευση.

Η δεύτερη κατηγορία ερωτήσεων αφορά τον τρόπο απόκτησης και το είδος του ακινήτου. Διαπιστώθηκε, κατ' αρχήν, αγορά αντί της μίσθωσης σε υψηλό ποσοστό των ερωτηθέντων (65%). Οι αγορές, που καταγράφονται στις απαντήσεις των ερωτηματολογίων, πραγματοποιήθηκαν απ' τον Απρίλιο του 1986 έως το Μάρτιο του 1989. Το συγκεκριμένο ακίνητο προτείνεται στον υποψήφιο αλλοδαπό αγοραστή συνήθως από τοπικό μεσίτη ή κάποιο γνωστό ντόπιο. Κατά κανόνα, αγοράζεται κτήμα με προϋπάρχουσα παλαιά κατοικία, που επισκευάζεται απ' τον αγοραστή, έτσι ώστε να διατηρείται το παραδοσιακό ύψος της. Οι φυσικές ομορφιές του συγκεκριμένου πάντοτε νησιού, ο παραδοσιακός χαρακτήρας του δομημένου περιβάλλοντος, η φιλικότητα των νησιωτών και η θάλασσα είναι οι κυριότερες ελκτικές δυνάμεις που τον έφεραν στα κυκλαδικά νησιά.

Η τρίτη κατηγορία ερωτήσεων αφορά τον τρόπο χρησιμοποίησης του ακινήτου. Απ' τα στοιχεία που έχουν ήδη συγκεντρωθεί, χρησιμοποιείται κυρίως ως πρώτη κατοικία (55%) και δευτερευόντως ως δεύτερη (45%).

Με δεδομένο, λοιπόν, ότι οι περισσότερες απαντήσεις προέρχονται από αλλοδαπούς μόνιμους κατοίκους Κυκλάδων, η τέταρτη κατηγορία ερωτήσεων, που αφορά την απασχόλησή τους, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι περισσότεροι δηλώ-

νουν αυτοαπασχολούμενοι στο νησί (64%). Τα τουριστικά επαγγέλματα, κατά πρώτο λόγο, η εξάσκηση της ιατρικής και η ενασχόληση με τις Καλές Τέχνες, κατά δεύτερο, φαίνονται να είναι τα πλέον συνήθη.

Η πέμπτη κατηγορία ερωτήσεων αφορά τον τρόπο ζωής των αλλοδαπών στο νησί και ειδικότερα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν διαμένοντας εκεί. Κοινή διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι νιώθουν αποδεκτοί απ' την τοπική κοινωνία, χωρίς όμως, να έχουν εισχωρήσει στις υπάρχουσες δομές, παρά μόνο στο βαθμό που έχουν πραγματοποιηθεί μικτοί γάμοι, δηλαδή με σύζυγο ελληνικής καταγωγής. Πάντως, διατυπώθηκαν πολλά παράπονα που περιστρέφονται γενικά σ' ό,τι αφορά τα προβλήματα που τους δημιουργεί η κρατική γραφειοκρατία

– Οι αλλοδαποί των Κυκλάδων ανήκουν σε εργασιακά ενεργές ηλικίες και διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

– Είναι εμφανής η αγάπη των αλλοδαπών στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των Κυκλάδων. Γεγονός, που έχει μειώσει σημαντικά τα περιστατικά αλλαγής γνώμης μεταξύ τους για την αγορά που πραγματοποιήθηκε στα νησιά.

– Τα μεγάλα τουριστικά νησιά των Κυκλάδων (Μύκονος, Θήρα και Πάρος) παρουσιάζουν τους περισσότερους, ανάλογα με την έκτασή τους, εγκατεστημένους αλλοδαπούς.

– Τα μικρά νησιά των Κυκλάδων σε πληθυσμικούς όρους (Αντίπαρος, Δονούσα και Ίος) εμφανίζουν τη μεγαλύτερη αναλογία αλλοδαπών σε σχέση με το γηγενή πληθυσμό τα τελευταία χρόνια.

και η ανοργανωσιά της ελληνικής «πραγματικότητας». Όσοι έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας τα στέλνουν σ' ελληνικά σχολεία. Κατά κανόνα, συνασπάζονται με τους ντόπιους και τους αρέσει ο τοπικός τρόπος ζωής. Οι περισσότεροι προμηθεύονται τα χρηστικά τους αντικείμενα απ' την τοπική αγορά, εκτός απ' ορισμένα είδη που προτιμούν να τ' αγοράζουν στην πατρίδα τους, όπως ηλεκτρικά είδη και βιβλία.

Τέλος, στο ερώτημα υπό ποιες συνθήκες οι κατοικούντες μόνιμα στο νησί θα το εγκατέλειπαν στο μέλλον, απάντησαν μόνο σε περίπτωση βαριάς ασθένειας ή πιθανού πολέμου με τη γείτονα Τουρκία.

3. Συνοψίζοντας τα πορίσματα της έρευνας θα πρέπει να σταθούμε στα ακόλουθα σημεία:

– Στις Κυκλάδες έχει δημιουργηθεί, απ' τα μέσα της δεκαετίας του 1980, μία αγορά ακινήτων, που αναφέρεται σε αλλοδαπούς αγοραστές.

– Η κτηματοαγορά στις Κυκλάδες δεν φαίνεται να έχει ακόμη οργανωθεί με μεσιτικά γραφεία του εξωτερικού, αν και στη Βρετανία, για παράδειγμα, διαφημίζονται στον τύπο ακίνητα σε ελληνικά νησιά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Russell King και Krysia Rybaczuk, «Southern Europe and the international division of labour: from emigration to immigration», στο Russel King (επιμ.), *The new geography of European migrations*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Belhaven Press, 1993, σ. 175-206. Ειδικά οι σ. 192-194 αναφέρονται στην περίπτωση της Ελλάδας.
2. Σχετικά βλέπε: (α) Gareth Shaw και Allan M. Williams, *Critical Issues in Tourism, A geographical perspective*, Οξφόρδη: Blackwell, 1994, σ. 8. (β) Πάρις Τσάφας, *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στον Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1989, σ. 29-34.
3. Michael Barke, «The growth and changing pattern of second homes in Spain in the 1979s», στο *Scottish Geographical Magazine*, τόμ. 107, αρ. 1 (1991), σ. 20.
4. D.M. Shucksmith, «Second Homes, A framework for policy», στο *Town Planning Review*, τ. 2 (1983), σ. 174-193.
5. Μία ανάλυση του φαινομένου ημιμόνιμης εγκατάστασης Βρετανών στη Γαλλία, στο πλαίσιο απόκτησης δεύτερης κατοικίας, περιέχεται στο: Henry Buller και Keith Hoggart, *International Counterurbanization, British migrants in rural France*, Aldershot: Avebury, 1994.